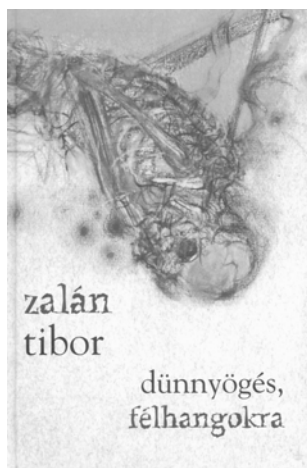

Finomuló kínokról – félhangon

ZALÁN TIBOR: DÜNNYÖGÉS, FÉLHANGOKRA

**Kortárs Kiadó
Budapest, 2006
109 oldal, 1800 Ft**

Mindannyian kaptunk – ha akartuk, ha nem – valami út-
ravalót József Attilától. Motívumok, sorok, sokszor csak
szavak (libasült, vonat, karó, csillag, rács, rakodópart, vizes
sík, vadnyom – hosszan folytathatnánk a sort) ugranak be
jelézve életünk maximáit, élethelyzeteinket, kérdéseinket,
s nem utolsó sorban azt a létösszegző rézümét, amely a nagy
költőelőd szavaival így hangzik: „Kásásodik a víz, kialakul
a jég / és bűneim halállá állnak össze.” Ezen a ponton bor-
zongató egybeesés támad a kései József Attila és Zalán Ti-
bor újabb költészete között. A mindenkori nagy költészet
varázsa ez: más korszakban, más világban nagyon a saját-
tunkként hangzanak kulturális emlékezetünk olykor elfe-
dettnek hitt rétegei. Amit Zalán a *dünnyögés, félhangokra*
kötet tipográfiailag és sárga színnel is jelzett helyein József
Attilától idéz, az önkép részévé vált. Jellemző, hogy a korai
József Attila öntudata, a *Fiatal életek indulója* vagy a *Szállj
költemény* reménye és életbizalma nem inspirálja. Vég-
képp nem érezheti úgy, hogy az „élet fia” és „küzdelemre
fölkent dalia”. Inkább az *Ős patkány terjeszt kórt...* vagy az
Irgalom deprimáló fölismerése meghatározó. (Az egyik
a „meg nem gondolt gondolat”-ot emlegeti, mely „belezabál, amit kifőztünk, / s emberből
emberbe szalad. / Miatta nem tudja a részeg, / ha kedvét pezsgőbe öli, / hogy iszonyodó
kis szegények / üres levesét hörpöli.” A másik pedig keserűen adja híriül: „Mit oltalmaz-
tunk, nincs jelen, / azt most már támadóink védik”.). Idézhetné Zalán ezeket a verseket is,
s az új kontextusba helyezett szövegek éppúgy súrlódnának, csiszolódnának, formálódná-
nak és deformálódnának, mint az átvett, részben átalakított mintegy másfél száz sortöre-
dék és szó.

Zalánt nem a pastiche, a formai és stílusimitáció érdekli. Noha a József Attila-i stílus,
szóhasználat, verstan, költői kép mély nyomokat hagyott versein. A tizenhárom cím nél-
küli vers ugyanazokból a kettő és négysoros szakaszokból, ütemhangsúlyos ritmikái emlé-
kekből építkezik, mint a kései József Attila-líra. A gondolatiság a népköltészet, a dal
hagyományával lép termékeny kapcsolatba. A beszédmód rokonságán túl főként az a kettős-
ség figyelhető meg, amely egyfelől a kimondással, a szentenciás, axiomaticus fogalmazás-
sal, másfelől az építő, törvénykező gesztusokat leromboló, nyelvileg is elbizonytalanító de-
konstrukcióval jellemezhető. Ebbe az irányba mutatnak Zalán játékos átírásai is („Döntsd
a tékát”, „a semmi ágyán”, „azám hazád”, „szállong a semmi bennem”). Ha személyiség és

beszédmód, szerep és identitás felől indulunk, maradéktalanul igaz lehet, amit az újabb szakirodalom állít: József Attila számára sokáig nem létezett olyan identitás, amely egyértelműen kijelölte volna, hol is van helye a világban. A csak tragikus emberi dokumentumként olvasható *Szabad ötletek jegyzéke* (ebből a rettenetes önfeltárásból bőven idéz Zalán) is erről győz meg. Mégis akármilyen hiányról és betöltetlenségről beszél József Attila, a vers poétikai centrumában teljes személyiség áll. Messzire vezetne annak vizsgálata, hogy az új évezred elején létezik-e, létezhet-e – minden omlás és tépottság ellenére – koherens személyiség. Úgy biztosan nem, ahogy a mögöttünk lévő század első felében. A 4. vers például az Esmélet típusú versek fölismeréseinek, én-alkotási kísérleteinek lehetőségével is leszámol: „Esmélet helyett csak üresség / Emigrált fönt az égből a fenség”. Zalán Tibor azonban kánonokkal és divatokkal makacsul szembeszállva látványosan személyes marad. A versekben körvonalazódó én persze nem (vagy nem mindenben azonos) az empirikus író személyiségével, ekkora szimbiózis láttán azonban nyugodtan félretehetjük a szerző halálával kapcsolatos elméleteket. Ami a versben megszólalt jellemzi, bizvást nevezhető a szubjektum rehabilitálásának. Az én megszüntetése (avantgarde), szétírása és osztódása (posztmodern) után Zalán mintha visszacsempészne valamit a romantikus énből, melyről Nietzsche ugyan azt állította, hogy megsemmisült. Teljesen azonban mégsem lótték ki alólunk. „olyan alkatú költő vagyok, aki ha megfeszül se tudja magát teljes mértékben eltüntetni a szövegből” (Átrajzolódó arcélek között. Zalán Tiborral beszélget Virág Zoltán. Tiszatáj, 2006. 7. sz.)

„Előjöttek bennem József Attila-motívumok, amiket belerakok torzítva vagy úgy egészben a magam szavai közé, teljesen más szövegekörnyezetben, az én világomban, az én életemben, az én sorsomban kezdem el működtetni őket” – olvashatjuk az említett beszélgetésben. A kötet versei tehát az írói szándék felől nézve sem egyszerű hommage-ok, melyek a minta iránti hódolatot tükrözik. (Ilyen művek kaptak helyet jó negyedszázaddal ezelőtt a *Megtartó varázslat* című gyűjteményben. S azóta is hány ilyen született.) Nem is annak a játéknak a része, amelyre a kilencvenes években a *Már nem sajtó* szerzői adtak példát. Ők elképzelték, milyen verseket írna az öreg József Attila, ha a rendszerváltoztatás utáni időket megéri. A rengeteg ötlet, szójáték éppenséggel a paródia, persziflázs felé is billenhetné a dolgot. De nem, Zalán ezzel a tizenhárom verssel minden okoskodásnál jobban igazolja, hogy József Attila hanghordozása, beszédmódja, kérdései, viselkedésmintái valóban átütnek a mai válaszokon. Hogy az ő sorain József Attila-szövegek derengenek át: ugyanaz – másképpen. Ez látszólag az a jelenség, melyről Esterházy Péter beszél egy helyen. A szöveg testében egy idegen test van, mely hasonul, belesimul, ugyanakkor mégiscsak idegen marad. „Következésképpen valami billegés támad a szövegben. No most ez a billegés vagy remegés, nagyon fontos. Ezt hozza az idézet; egy idézet hiába simul bele egy szövegbe, mert ha simul, ha nem simul, nem simul. Az abban meglevő irányok, melyek ugyan kiszabadítva a környezetből csak úgy-ahogy működnek – azok az irányok azért nem egészen ugyanazok, mint a szövegben meglevő irányok. Tehát valami feszültség támad. Az, aki soha semmit nem vesz észre, az ebből a remegésből sem vesz észre semmit...” (*Esterházy-kalauz*. Marianna D. Birnbaum beszélget Esterházy Péterrel) Csakhogy van itt valami alapvető különbség. Zalán is ironizál és viszonylagosít, miközben pillanatra sem kétséges, hogy a játéknak – ha úgy tetszik, véresen komoly – tétje van. („Lehetne játék irónia / annak a kötél kinek lógnia / kell rajta és világra nyelve / kifordul már ha létét

lenyelte”) Ám az idézetek „kezelése” sem egyértelműen posztmodern. Hiszen nem a nyelvhasználat kérdéseire helyezi a hangsúlyt, a tömérdek átvétel ellenére sem végteleníti az intertextuális technikákat. Fölsejlenek a klasszikus modernség eljárásai is: olyan szövegek közötti párbeszédnek születnek, melyek egyáltalán nem adják föl saját autonómiájukat. A vendégszöveg igen gyakran beépül, távlatot nyit. Kiegészítő, nyomatékosító, megerősítő szerepe van. A „tűnődöm Ha megleltem hazám / miért hogy lennék benne csak hiány” különösebb disszonanciát nem jelent az *Íme hát megleltem hazámat...* forgószélben helyén állni próbáló, tűzhelyet és családot másoknak remélő József Attilájával. Ugyanakkor az ellenpontozó viszonylagosítás is számos. „Bukj fel ne küzdj tovább az árral” – olvassuk Zalánál. József Attila Istenhez fohászzkodó versében az „Ijessz meg”, a „bukj föl az árból” a mindenhatóra vonatkozik, aki talán még azt is megakadályozhatja, hogy a beszélőt „a semmi sodra” elrántsa. Zalánál a ’felszínre bukik’ és a ’megbotlik, mélyre esik’ közötti oszcillációban az ár jelentése is megváltozik. Az ár a tömegre kényszerített korszellemre vonatkozhat, amellyel nehezen vállalható közösség. (Hogy miért, arra a következő teljes soros idézet is választ ad: „mindig megtelik az ember szarral”.) Zalán versében nem a rakodópart alsó kövén ül valaki: „A rakodópart alsó körén / szültem Vers lett Másfél mázsa Csak én / érzem szállong a semmi bennem /Befejezem hogy újból kezdhessem”. József Attila parodisztikus, ironikus *„Költőnk és Kora”* című versében azonban a költeményben szállong az a bizonyos semmi, hogy aztán a gondolat a semmiből haladjon valami felé. Zalán önreflexió verse a szorongást, elhagyatottságot őrzi meg, s az értelmetlenségben az írás értelme is megkérdőjeleződik.

A zenei félhang poétikai tanulságait gondolta végig Zalán Tibor a *dünnögés, félhangokra* írásakor. A „félhang-kiszólások” élet és mű átértelmezései, miközben a legkisebb hangtávolságot teremtik meg a két költő között. A saját irodalmi és történeti kontextusai-ból kiemelt szöveg persze más szándékot láttat, s más művet teremt. A korábbi kötetekben megszokott elégikus, csöndesen morgoló hanghoz illik a „dünnögés”, de a „félhang” is, mivel halk és fojtott a hangja annak, aki félhangon beszél. Mindez jellemző vonása a 2005 végén megjelent *szállás rossz ágyon* kötetnek is (Tiszatáj Könyvek). A „halálosan rossz kis időkből” sokan a „megkötött alkukon” tündöklenek, jóformán „a rontás helyét” sem lehet kitapogatni. (*Meddőhányók alól*) Amikor „már nincs / tiszta szó... csak show” (*a tűnődés ideje*). De nemcsak a verset inspiráló élmény ugyanaz. A *szállás rossz ágyon* Arany János-allúzióiban (*A névtelen velszi bárd, Családi kúr*), a 75 éves Korunknak ajánlott *Öröknyár* József Attila-átiratában („Költőnk / és bora Borunk / hőse Rokona / Nem Csak / ismerőse / Mindenkinek”) már készülődött az az intertextuális kaland, melynek elméleti izgalmi sem homályosítják el az emberi küzdelmet, melyre mind közönségesen csak a megrendítő jelző illik. A tizenhárom verset tizenhárom rajz gondolja tovább. Kovács Péter szövevényes vonalai és test-labirintusai a versekhez hasonlóan finomuló kínjainkat láttatják. Hozzáteve mindazt, amire a szó már képtelen.

Olasz Sándor